

Az utolsó iramodás

„...egyetlen iránytű marad
velünk –: az Isten”

Nagy Gáspár: *Expedíció*

Nagy Gáspár utolsó költői iramodásáról szólnék. Arról a kötetnyi versről, amely 2003 márciusával záródó ciklus, az *Ezredváltó, sűrű évek* című kötet és a 2007. január 3-án „életébe beköszöntött nyár” (Bábel Balázs), azaz halála időpontja között feszül, s amelyek ezt követően a *Sárfelirat* címmel álltak össze könyvvé. Ezt a címet már felesége javasolta, biztos kézzel nyúlva a kötet egy darabjában, az *Utókor (3)* című versben felkínált lehetőséghez vagy méginkább felkéréshez és felszólításhoz: *A sírfeliratomat / majd sárral úrjátok, / mert a földön / a sárnál nincs maradandóbb. // S ha Isten akkor is / ott lesz a közelemben, / ti ne bajlódjatok / baljós betűkkel, vak szavakkal. // Mert Ő bizonytalán / ama sírfelirat mögé néz / miközben keze munkál / s szája a lelket életre költögeti. // Ennyit romlandóságunk / örök és visszavonhatatlan / állagáról; a többi tehet / szóba hozni is fölösleges.*

Kettős íve van ennek az életművet önkéntelenül is záró versfolyamnak. Benne vannak egyfelől a munkássága delelőjén levő érett, erős férfi kimagasló, egy egész pályafutás minden erényét és eredményét összegző versei. Erről az első ívről az ismétlés és közhelyessé válás veszélye nélkül nem sokat mondhatunk, hiszen e darabok a Nagy Gáspár-i költészet legjobb hagyományainak méltó folytatásai, nagyon erős szövetű anyag, amely a töretlenül ívelő költészet újabb fejezete. Tudja mindazt, amelyet már korábban tudott, és hozzáteszi az érett gondolkodó utolsó egy-másfél évtized olykor keserű tapasztalatának minden szomorúságát. Már nincsenek napi remények és felbuzdulások, már csak a nagy távlatokban hisz, vall erről az Antall Józsefről vagy éppen kedves barátjának ajánlott, Csoóri Sándor betegágyánál fogalmazott versében: *a szenvedés gyökerét kereste / amikor azt mondta: a diktatúrát/a tiltásokat el lehetett ép lélekkel viselni / de ezt az elmúlt tizenöt évet... / az árulások csalódások hegyláncai alatt / össze lehet roskadni... // talán a reményről motyogtam valamit / de már nagyon magam sem bitem benne... // majd a tavasz... majd a nyár... biztattam... Ma sem tudom költészete értékének jobb összefoglalását adni, mint amelyet Németh László máskor és más kapcsán vetett papírra: a négy-száz éves magyar radikalizmus legjobb hagyományait, a katolicizmus nemesebb magyar formáit hozta, s abban olyan Magyarországot álmódott, amely *igazságosabb, szabadabb, emberibb, európaiabb és istenesebb.**

A második ív azonban még ennél is izgalmasabb, mert abban a pályakezdő első botladozó lépéseit ismerhetjük fel. Ne ütődjünk meg a pályakezdő kifejezésen, hiszen az általam most használt értelemben mindannyian azok vagyunk, azaz a halálra készülő ember első gondolatai elmúlásáról s a bizonyosság a készülő nagy találkozásról. Nem láttam még ehhez fogható és mérhető felkészülést.

Hiszen ezt a borzalmas felismerést és utána a bizonyosságot Nagy Gáspár olyan költői erővel és olyan hihetetlen egyszerűséggel és mégis olyan mélyen ábrázolta és közvetítette hozzánk, amelyre kevés példát ismerhetünk akár a világirodalomban is. Olyan egyetemes emberi érzéseket és gondolatokat szólaltatott meg egyszerű és világos képekben, kifejezésmóddal, hogy szinte áramütésszerűen ráznak a versek.

Az életmű ezen utolsó szakasza, ahogyan azt már említettük, bizonyos szempontból összegzésnek, összefoglalásnak vagy talán testamentumnak tekinthető. Nem búcsúzás – hívő ember ezt így talán nem is gondolja –, hanem ahogy Görömbei András fogalmazott, a „halállal szembenező költő számadása magáról az emberi létről”. Ha nem tudnánk ugyanis, hogy a versek zöme még Nagy Gáspár halálos betegsége, a műtét ideje előtről keleződött, azt hihetnénk, hogy azok műzsája a közelítő halál, az elmúlás biztos tudata. Ezért megrendítőek, ezért válnak egyetemesé, léphetnek ki az egyén szubjektív világából. A kötet első verse ugyanis ezzel a keresztyének halálban megnyugodott megbékélését, de csak a keveseknek megadatott – hiszen mi is tudhatnánk s megköthetnénk egyezségünket – világos látású erős felütéssel indít: *Amióta tudván tudom a sorsom / hallgatólagosan egyezséget kötöttem / a Halál angyalával (vagy ördögével) / ő nem említi nevem / s én sem beszélek róla senkinek / és titkunkat nem fedí-szegi / semmilyen záradék bomálya // azóta csöndben járok-kelek / még mosolyok is olykor / ahogy mondták már / annyian előttem / sorsukkal megbékélt / kiszemelt (gyáva?) balandók: / minden nap ajándék... [H (1)].*

A második ív azért különösen lélekemelő, mivel Nagy Gáspár gondolkodása és érzései, halálának közeli tudata és élménye hatására sem változtak meg. Nem tudom, hogy megérezte-e előre a hozzá közelítő halált, ahogy arra Vasy Géza utal, bár hosszú évek óta betegségek sora gyötörte. De elmúlásról, halálról betegsége előtt is, szinte az egész pályafutása alatt gyakran verselt, hiszen katolikus költőként világgképében ott volt a Teremtővel való találkozás – amelyet egy kicsit ugyan szeretnénk még késleltetni –, az utolsó ítélet gondolata – tudjuk, hogy akkor nagy nyári délután lesz – és annak elfogadása, hogy létünk Isteni rendelés szerint történik. Nagyszerű és megrendítő látni, hogy ez az emberi tartás, a biztos és szilárd hit a halál küszöbén jottányit sem gyengült, s amikor pestiesen szólva, „élesbe” fordult a helyzet, az ember nem változott meg hirtelen, ahogy egyébként annak sokszor tanúi vagyunk, hanem bölcs megnyugvással konstataulta: igen, ebben hittem, ezt vártam, ez jött most el, így van rendjén. Bizonyítás: a halálos kór is hozza termését, de az nem tért el a korábbi versek érzés- és gondolatvilágától, nincs átkozódás, nincs a korábbi „szép szavak” megtagadása, a hit egyenlő az élettel: *Itt mifelénk a halál kutyája ugat, / csak Nagypéntek óta mennyi halál! / poéták könyves asszonyok s urak, / lektorok lektora: lucidus íródeák, / kaszálja bú betűrovóit a nyár... // két kezemen számolom balottáimat, / miközben engem is meglegyint már, / beértünk volna, és itt az aratás? / kórházi ágyamon kérdelek, Uram, / miért nem én? mondd, mire vársz? // Nálad semmi sincs idejekorán... / mert tudom, lebulnak a meg-lőtt madarak, / s lerogynak a csatákból visszatért lovak... / tanulom már a néma ha-*

rangok szavát... / megint le kéne győzni egy éjszakát! (2006. július 22.). Oly keveseknél, de nála látjuk a mű és a mögötte álló ember egységét, a költészet számára nemcsak művészet, de cselekvés, mérték, példaadás és erkölcs is.

Mindehhez nem kell más, csak az az egyszerű belátás, amelyet így fogalmazott: *Nem lehet a világot Isten nélkül fölnevelni / nem lehet a világot Isten nélkül megérteni / nem lehet a világot Isten nélkül szóra bírni // illetve lehet // csak az olyan rémült magánkaland / melyet a kétségbeesés kormányoz / s végkimenetele fölöt-
tebb kétséges.*

Szinte rettent ez a végletesen letisztult gondolkodás, a mindent a végsőig vezető gondolati és érzelmi azonosulás életünk végső értelmével. Mondhat-e, lehet-e keresztény ember ennél odaadóbb, lehet-e világosabb és mélyebb a hite, értékrendje lehet-e letisztultabb s végletesen összefogottabb. Életének utolsó fél événél lehet-e nagyobb tanítás abból a leckéből, hogyan élhetünk istenesebben: *...minden erőddel azon vagy / hogy majd egyenesen / (viszonylag) tisztán állj elébe / akkor ne kérj kegyelmet / se könnyű irgalmat... / se hamis bocsánatot... / ne kérj már semmit se tőle! [H (3)].*

Nem fáj neki ez a kíméletlen tudás? Hogyne szenvedett volna, hiszen égett minden mozdulat éppúgy, mint bennünket, hiszen szerette ő az életet, élte a boldogságot. Lassította volna szívét, mert maradni akart volna még, ha másért nem is, csak hogy *átsétálgjon veled néhány szép nyarat, / vagy ülnék tűnődőn öreg fák alatt, / és hallgatnánk halk éjjeli zenét... / s a csillagok velünk, amíg megvirrad.* S éppen ezért magyarázza nekünk oly csendes hangon és finom mozdulatokkal, de mindent átütő meggyőződéssel, készülünk és tanulunk, amely tanulás végén úgy sincs megalkuvás: *Lassan megválni / ettől attól / csendben megválni / ezektől és azoktól / megválni bársony éjszakáktól / mikor az összes csillag / neked világolt / könnyedén / megválni mindentől / mi fontos volt egykor / tán még tegnap is / de látod mára / már lelkedben is összeomlott... / ... / a folyó megfolyt / és néha áradt / s te néha félve bátran / bídjaira tetted a lábad / most üzened halkán: / hogy nem teszed többé / mert arra már nem lesz szükség / hiszen a megválást gyakorlod / és csak erre a semmiségre / maradt gondod / hogy átkelj átérj / oda abová / kezdettől készülődtél. [H (10)].* De az elmúlás hangja mellett azért még ott van egy másik hang is, a szerelmes hitvesé, a hű társé, s e két pólus egymásnak feszülése: *...kedves nőm látod befizetek / most is egy képzeltetésre / szerényebb álomra/és ha futná a fogyó időből/pénzből/legalább az örök városig/buzgó zarándokok nyomában/még együtt mehetnénk... / szavamra én nagyon szeretném [H (2)].*

A kötet szinte minden verse összegzés, számadás, mert lásd: van-e költői életmű pontosabb, egyszerűbb és tömörebb összefoglalása ennél?

Egy költő
élt itt,
ha bagyták,
boldogan dalolt

*írt vádló,
keserű verseket is,
és nem mondható rá
hogy meghajolt
(volna éppen)*

*tegnap még
élő
volt
(sőt
nagyon is élt
ezen a képen)*

*ma ő
lenne itt
a bolt.*

S valóban. Ma már ő itt a holt, aki élénk terítette utolsó képeslapjait, leveleit, az utolsó kézszorításait, amelyek egyike-másika formáját tekintve születésnap-i köszöntő, végső tárgyasulásukban mégis búcsúzások, szinte mindenkitől, aki fontos volt. Egy század eleji irodalmi leltár, szigorúan a kánonon kívülről. *Mintbogy a kánon-függő / invalidusok rendjéből / még idejében kiiratkoztam / s a különböző skatulyák, / dobozok szűkre mért, / levegőtlen teréből / is sikerült meglépnem...* Csak sajnálattal jegyezzük fel, Nagy Gáspárnak s a többieknek sem kellett kiiratkozniuk, kiírták őket enélkül is. Búcsúzás tehát Sütő Andrástól – *...sírok sírok / mégis András // halálad ballatán / könnyem patakszik // mint a forrás / lelkembe robajlik // téli omlás / szívemet szorítja // drága András / nem tudok szólni most már...* –, Lázár Ervintől, akik éppen csak megelőzték őt az égi igazolásban, és Kányádi Sándortól. Életének egy-egy fontos, különös jelentőségű, talán a nemzet sorsa szempontjából is mérhető mozzanatához kötődő személytől, így Vörös Lászlótól, aki a *Tiszatáj* és a büntetett előéletű verséből jól ismert versképi formában Monostori Imrétől, aki az *Új Forrás* vérzivataros időiben voltak szerkesztői vagy a pályáját végig követő és támogató atyai barátától, Görömbei Andrástól: *De kivételt is láss! / Elkerülte romlás / Ő volna az nem más / Görömbei András: / neve tiszta zengés / hatvan év szelidség / szüntelen virrasztás / másokért lemondás / példával tanítás / megértő figyelem / sistergő türelem / ritka önfegyelem / közöttünk kegyelem.* Aztán Alexa Károlytól, Tamás Menyhérttől, Rába Györgytől, az atyai pártfogótól, Kormos Istvántól, Tornai Józseftől, és az utolsó üzenet, már a halálos ágy szélén kucorogva – még ennek az egy vállalt köszöntőnek el kell készülnie –, a róla szóló első kritikákat író Vasy Gézától. És persze József Attilától, aki legvégül Istenre bízta a világot, s aki, bízunk benne, megkapta az üzenetet, és talán tényleg várta Nagy Gáspárt egy sakk-tábla előtt az égi állomás restijében. Elő soroltatott mindenki, aki fontos volt. Tudta, többre már nem lesz ideje.

Nem hiszem, hogy lesz még olyan *biteles* emberünk – *IHLET*tett, vagy ha tesszik, a szabadság *AMOR*-a által szíven lőtte –, aki 1956-ról így szólhat. Az életmű és a közéleti ember tevékenységének ismeretében bizonyosan állítható, hogy a végső életszakaszban nem véletlenül emeltetett ki a magyar forradalom ügye, hogy végső összegzésként ebben a körben látta szükségesnek eddigi műveit összefoglalni. Szerepe ma már nyilvánvaló, vagyis hogy Ő az összekötő kapocs a forradalommal. Ő jelenti azt a tiszta hangot, őszinte érzelmet, a szabadságvágyat, az igazsághoz való feltétlen hűséget, amelyet '56 képviselt. Versei jelentették az ötvenhatos forradalom erkölcsiségének folyamatosságát, az elnyomó diktatúrával szembeni, a szabad véleményformálás melletti kiállás példázatát, hősiességét és bátorságát. Korabeli meghurcoltatása ma is a hűség, a feltétel nélküli igazságkeresés mintája. Verseit és esszéit olvasva fokozatosan tárult fel előttünk és teljesedett ki költészetében 1956 forradalma, amely ugyan közvetlenül nem érintette az akkor még kisfiút, de akinek 1956–57 fordulóján a menekülő és az istállóban melegedő pesti srácoktól hallott, a szovjet tankokkal való szembeállás komor és véresen igaz történetei mint a népmesék váltak élete megélt és tudatába és érzékeibe beégett részeivé. Így lett az 1956-os forradalom és szabadságharc költője – banális a párhuzam, de ahogyan az 1848–49-es forradalom és szabadságharcé Petőfi Sándor – az akkor még hétéves, a forradalom miniszterelnökének kivégzésekor már kilencéves elmúlt fiú, aki csak évtizedekkel később érik valóságos íróvá. A magyar forradalom Nagy Gáspár gondolatvilágában ugyanis – ide érteve az 1848–49-es forradalmat és szabadságharcot vagy éppen az 1968-as prágai eseményeket – nem kötődött időhöz és térhez, az az ember és a nemzet szuverenitásának és függetlenségének egyetemes igényéből fakadt, a diktatúrák tagadásának eszményéből táplálkozott, a kétezer éves kereszténység és a görög-római kultúra ideáiból. A legutolsó kötet nagy '56-os versei ezért tekinthetők az egész gondolatrendszer összefoglalásának, s ha eddig a magánszemély, itt és most a közéleti szereplő búcsúzott és hagyta meg végrendeletét.

S ha már végrendeletről beszéltünk, jó ha tudjuk: a Polgári Törvénykönyv végrendeletekre vonatkozó része, egészen pontosan a 642. §-a szabályozza a meghagyás jogintézményét. Nagy Gáspár, azaz az örökhangyó verseiben megtestesült meghagyása a hagyatékban részesített személyre vagy személyekre – kinek ingevegye magára – az 1956-os forradalom eszméi megőrzésének kötelezettséget róta: *Élők: mutassátok föl a világnak, / s a bunyorgó égi csillagoknak / a mi hőseinket, szent halottainkat, / akik most már jobban ragyognak / és fényük egyre fényesebb lesz, / ahogy megérti áldozatukat a nemzet, / ha századonként legalább egyszer / fölkel és nem riaszthatja semmi fegyver... // Ekkor nagy lesz és hatalmas, / tántoríthatatlanul forradalmas, / bukásaiban is büszke, méltóságos... // Azt súgja: csak a boltak igazára hallgass, / mert az október végi tiszta lángok / szívébe égették a szabadságot!* Ennek teljesítése, miután annak kikényszerítését sem a kedvezményezett, azaz a nemzet, sem más nem követelheti a Ptk. szabályai szerint, kegyeleti érzésünkre, azaz becsületünkre van bízva. Ezzel pedig elszámolási kötelezettségünk van!

A két újabb versciklus és versek, amelyek az ötvenedik évforduló tiszteletére születtek – *Október végi tiszta lángok*, *Fénylő arcok és tükröképek*, *Puskás Kelemenék*, *Októberi stációk – keserű töredékek* – ezért két ok miatt is indokoltan kerültek be a posztumusz kötetbe. Egyfelől azok szerves részét képezik az utolsó évek költői termésének, másfelől, ahogyan Vasy Géza is fogalmazott, „egyértelművé válik, hogy a búcsúzó költő számára is létfontosságú az 1956-os forradalom emlékének ébrentartása”. Miért éppen az ő számára? Talán azért, mert ő volt, aki az idő titokzatos méhéből egyszer csak kirobant, a gyermek... az a nem várt, aki mindent halálpontosan látott: ő lett az első forradalmár! És mámorosan skandált utcákon, tereken át szavalta a verset... keze még nem érintett fegyvert, de már félni sem mert, hősként tette a dolgát: vele üzent a szabadság!

Az utolsó iramodásban meg kell nyugodnunk, hiszen nincs más értelme és üzenete számunkra, mint hogy a teste legvégül földdé fogalmazódott, de koponyája kehely, melyet az égnek fölmutatott, és ketten várunk a harsonáig. Ő és mi mindannyian.

Bátorság. Remény. Emberség.

